

MENTALITAȚI EUROPENE ÎN GÎNDIREA ȘI ACȚIUNEA POLITICĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA FAȚĂ DE UNELE REALITĂȚI DIN PROPRIA MIȘCARE NAȚIONALĂ ȘI DIN ROMÂNIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA (I)

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd impactul puternic al principiului naționalităților asupra societății a modificat și a democratizat geografia politică a unor zone europene, micul stat princiar și apoi regal român a fost denumit în terminologia epocii Piemontul românilor, iar destinul politic al Bucureștiului a fost comparat nu rareori cu cele ce urmau a fi realizate de Torino, Beograd, Atena, Berlin. În acea perioadă, fărîmițarea statală italiană și germană s-a topit în procesul făuririi statelor naționale noi și unitare, austrieicii au fost bătuți și alungați din Lombardia, Veneția și Confederația Germană clasică. Istoriile italiană și germană sau ale italienilor și germanilor au devenit istorii ale Italiei și Germaniei, adică ale tinerelor state naționale formate din cetățeni cu mentalitate modernă, solidari pe baza originii, culturii, a limbii, tradițiilor, intereselor economice și politice comune, conștienți că trebuie să realizeze în lume nu numai destinele lor individuale, ci și pe cele umane colective și naționale prin care să contribuie la dezvoltarea civilizației europene și universale.

Italia națională s-a format îndeosebi prin Războaiele de Intregire, deci *de sus*, prin acțiunile iscusite diplomatice și militare ale Regelui și guvernului Piemontului care s-a aliat cu Franța și Prusia contra Austriei (capabilă încă să-l învingă dacă rămînea singur și pe mare și pe uscat) și a acționat singur asupra Romei papale, după ce s-au retras trupele napoleoniene. Dar primul război a declanșat și acțiuni de jos, insurecții locale care între 1859—1861 au încadrat armonios în statul național Parma, Modena, Toscana și Neapolul.

Spre deosebire de Italia regală, puternica Prusie a realizat statul național, deci Germania Imperială a celui de al doilea Reich, doar pe cale de sus, prin Războaiele de Intregire duse contra Danemarcei împreună cu Austria, apoi împotriva ei și a Franței. Dar în ambele cazuri procesele au dus la formarea unor state noi și unitare și au avut un caracter progresist și democratic (exceptînd anexarea de către Berlin a Alsaciei și Lorenei) indiferent de modalitățile concrete de acțiune. Constituțiile Italiei și Germaniei au asigurat tinerelor state naționale un caracter democratic, parlamentar, în cadrele unor regimuri monarhice în care s-au respectat și încurajat libertățile și inițiativele individuale cetățenești, s-au asigurat interesele și competențele naționale generale prin funcționarea principiului separării și controlului reciproc al puterilor în stat pe baza responsabilităților ministeriale în fața aleșilor națiunii.

Italia a dobândit un caracter de stat național centralizat și unitar, în care s-au acordat însă și unele competențe autorităților municipale și comunale locale, pentru a estompa diferențele și diferențele dintre Nord și Sud, s-a desfășurat procesul „făuririi“ italienilor ca cetățeni ai aceluiași corp politic, proces ușurat însă substanțial de mentalitatea europeanului modern și de puternicul sentiment al solidarității instalate între membrii aparținători la aceleași națiuni. Germania imperială a asigurat interesele naționale generale prin dinastia unificatoare, devenită din regală imperială, prin constituția federală, care a acordat competențe și puteri largi și decisive guvernului și parlamentului din Berlin, armatei și diplomației federale, dar a respectat și tradițiile locale, a permis funcționarea și în noile structuri a dinastiilor, guvernelor și landtagurilor înzestrate cu anumite atribuții, dar racordate la centru prin interesele comune și puternicul sentiment și atașament față de tot ce era german, față de națiunea germană, problemele și interesele ei europene sau extraeuropene¹.

Primele două insurecții sîrbe au avut drept rezultat reînțemeierea statului sub forma unui Principat autonom recunoscut pe plan internațional la Tratatul de la Adrianopol din 1829. Procesul făuririi statului național a fost ușurat de războiul ruso-turc din 1806—1812 și de intervențiile ruso-franco-britanice din anii 1827—1829, ceea ce a însemnat că Beogradul n-a fost singur în fața Constantinopolului și a știut să folosească spectrul internațional în interesul său și al națiunii sud-slave. În acele condiții formarea Principatului, cu dinastie, guvern, skupșcină, armată și diplomatie sîrbă a constituit o rază de speranță și un punct de sprijin atît pentru slavii de sud aflați și rămași încă în Imperiul otoman, cît și pentru cei din Monarhia habsburgică. Încă în 1833, în unele ținuturi limitrofe Principatului, țărani sîrbi au insurecționat contra Sultanului și sprijiniți intens de trupele Serbiei au reușit să se unească cu statul național. În 1848—1849 acesta a trimis 8.000 de „voluntari“ (de fapt ofițeri și soldați sîrbi din armata regulată, dar îmbrăcați civili) pentru a-i ajuta pe sîrbii din Voivodina aflată în Monarhia habsburgică în puternică încheștare cu armatele maghiare și cu centralismul ungar de stat.

În Ungaria anilor 1848—1849 sîrbii ortodocși și croații catolici, aflați sub impactul pericolului kossuthist și al maghiarizării prin cuprinderea și transformarea lor pe cale legală în lipituri la unica națiune politică maghiară, au luptat împreună contra Ungariei, ceea ce a însemnat că voluntarii veniți din Serbia i-au ajutat indirect și pe croați. De fapt în acei ani grei pentru slavii de sud din Ungaria s-au făcut auzite opinii politice, dar transpuse și în acțiuni concrete, potrivit cărora Bizanțul și Roma au reușit să-i despartă pe sîrbi de croați din punct de vedere religios, dar ei nu se vor lăsa dezbițați din punct de vedere național. De fapt programele politice maximele de atunci și din deceniile următoare

¹ Despre unificarea Italiei vezi Stuart J. Woolf, *Il Risorgimento italiano, II. Della Restaurazione all'Unità*, Torino, 1981; despre făurirea unității naționale germane Geoffrey Barraclough, *The origins of modern Germany*, Oxford, 1972; Pierre Berserfs, *Unité allemande 1806—1938*, Paris, 1939; o încercare de prezentare comparată a făuririi statului național modern român unitar la D. Suci, *De la 1859 la 1918. Contribuția Unirii Mici și Mari la democratizarea și armonizarea geografiei politice europene*, în mss. la AIFC.

au formulat revendicarea făuririi Regatului tripartit al Sloveniei, Dalmației și Croației, la care dacă s-ar fi adăugat și Voivodina Sîrbă, s-ar fi ajuns la înființarea unui stat al tuturor slavilor de sud într-o Monarhie federalizată pe baza dreptului etnic.

Dar asemenea programe și planuri politice au rămas literă moartă, deoarece prin instaurarea regimului dualist și prin proclamarea Austro-Ungariei s-au întărit centralismele maghiar și austriac de state în jurul și în beneficiul celor două metropole, Viena și Pesta, și în detrimentul tuturor propunerilor de federalizare susținute de nemaghiarii și negermanii din Imperiu. În aceste condiții, sprijinul și speranțele slavilor de sud din Austro-Ungaria s-au orientat în continuare tot spre Serbia și viceversa. Dar pentru Principat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a trecut pe locul întâi întărirea autonomiei interne de stat în 1866, prin retragerea de pe teritoriul său a ultimelor garnizoane turce din patru cetăți puternice, inclusiv Beograd, înarmarea în vederea obținerii Independenței de stat și concentrarea eforturilor cu precădere asupra slavilor de sud din Imperiul otoman, îndeosebi cei din Bosnia și Herțegovina, eforturi susținute și de micul Principat frate al Muntenegrului, ce urma aceeași evoluție istorică și își realiza un destin aproape identic cu statul național mai puternic și mai mare.

După 1822 insurecția greacă a dus, în urma unor lupte cumplite și în contextul unor complicații interne și internaționale deosebit de stufoase și contradictorii, la făurirea micului stat național sub forma Regatului independent al Greciei, recunoscut în 1829—1830. Grecii singuri, deși au repurtat la început anumite victorii, au ajuns să se certe între ei, iar după ce sultanul a apelat la ajutorul Egiptului islamic, înfringerile și masacrele suferite de ei au devenit îngrijorătoare și cutremurătoare pentru Europa. Ea a intervenit benefic în conflict în 1827, cînd flota ruso-anglo-franceză a scufundat-o pe cea turco-egipteană, trupele franceze au intrat în Moreea, de unde s-au retras egiptenii lui Mehmed-Ali și Ibrahim, iar cele ruse au zdrobit armatele otomane între 1828—1829. Intervenția marilor puteri, chiar dacă a fost făcută pornindu-se de la interese diferite sau în unele cazuri sub presiunea opiniei publice interne și internaționale, a fost binevenită, deoarece Regatul grec și Atena au devenit la rîndul lor centrul speranțelor politice ale conașionalilor rămași sub jugul otoman în continuare sau sub protectorat străin.

După moartea lui Canning, Anglia a adoptat o poziție conservatoare, s-a retras din conflict și a promovat o politică de apărare a Imperiului otoman împotriva întăririi Rusiei și a lărgirii sferelor ei de influență în zonă. Franța a rămas un timp angajată în conflict pentru a nu lăsa Rusia singură, pentru a o controla și a-i contrabalansa interesele, Petersburgul a susținut în interesul perpetuării poziției sale în Grecia planul năstrușnic, dar nerealizat niciodată, de a se forma 4 Grecii minuscule, pentru a le putea manevra pe toate mai ușor în viitor.

După asasinarea dictatorului Capodistria, sprijinit de Rusia, Regatul a apelat la dinastia străină, la miniștrii și specialiștii bavarezi, care la rîndul lor au contribuit la formarea specialiștilor naționali. Din contactul cu lumea germană, grecii n-au avut decît de cîștigat, deoarece prin el s-a accelerat „europenizarea“ societății, s-a cultivat respectul față de lege, spiritul de ordine de care au avut mare nevoie, s-au deschis noi căi

pentru dezvoltarea comerțului exterior. Grecia singură, prea mică și prea slabă, a fost învinsă grav și categoric când în 1856 și în 1896 s-a războit singură cu Imperiul otoman, încercînd să-și elibereze conaționali de sub jugul turcesc. În 1863 Grecia a obținut pe cale pașnică din partea Angliei și a altor mari puteri Insulele Ionice, aflate sub protectoratul britanic. Funcționarii și oamenii de afaceri din această zonă, corecți, competenți și competitivi, care au fost crescuți de englezi, au avut mare căutare în serviciile publice și firmele industriale și comerciale de pe cuprinsul întregului Regat.

Sub impactul principiului novator al naționalităților, unele mari puteri din interes, din motive de echilibru sau pentru păstrarea prestigiului și influenței, altele de voie sau de nevoie, l-au acceptat ca normă de drept internațional, respectîndu-l în anumite zone europene și ușurînd astfel obținerea păcii, evitarea unor conflicte și războaie locale care ar fi dus ușor la declanșarea celor generale. Astfel, în urma mai multor conferințe și intervenții internaționale, Grecia a obținut Thesalia, Epirul, Creta, procesul făuririi unității statului național desăvîrșindu-se ulterior, în timpul celor două războaie balcanice din 1912—1913, cînd atît Regatul grec, cît și alte state mici din zonă au acționat de data aceasta singure, doar cu asistența, consultarea unor mari puteri, sprijinul sau dimpotrivă boicotul diplomatic al acestora, după caz și după cum le-au dictat interesele. Oricum s-au derulat lucrurile, în urma unor lupte și jertfe singeroase și grele, în contextele favorizatoare, dar și complexe și complicate, create de diplomația internațională, Atena și-a realizat destinul istoric și național de a deveni capitala politică a tuturor grecilor moderni².

Formarea statului modern național român prin Unirea Principatelor în 1859, salvată și consolidată prin aducerea dinastiei străine în 1866, a însemnat făurirea României mici, a „Piemontului“ sau „Prusiei“ etc. tuturor românilor. Istoria românilor, sau istoria română, a făcut saltul calitativ nou și substantial spre istoria României, iar Bucureștiul și-a deschis drumul spre realizarea destinului său politic de a deveni în perspectiva viitorului centrul sau capitala tuturor conaționaliilor. De fapt unele mari puteri au aplicat principiul naționalităților indirect în cazul

² Despre slavii din sud George V. Devas, *La Nouvelle Serbie, Paris-Nancy, 1918*; Emile Haumont, *La formation de la Yougoslavie, Paris, 1938*; despre Grecia vezi Apostolos Vocalopoulos, *Histoire de la Grèce moderne, Paris, 1975*; întreaga zonă balcanică tratată la Nicolae Iorga, *Histoire des États Balcaniques jusqu'à 1924, Paris, 1925*; Dimitrie Djordjevic, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914, Beograd, 1925*; Barbara Jelavich, *History of the Balkans, vol. I—II, Cambridge University Press, Cambridge, London, New-York..., 1984*; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din Sud-estul Europei în epoca modernă, București, 1987*. Impactul politicii marilor puteri asupra proceselor constituirii statelor moderne unitare în Europa centrală și răsăriteană la A. J. P. Taylor, *The struggle for mastery in Europe 1848—1918, Oxford University Press, London, Oxford, New York, 1972*; o încercare de prezentare comparată a situației politice a românilor și slavilor din Monarhia habsburgică la 1848—1849 la D. Suci, *Lupta naționalităților din Imperiul habsburgic pentru înfăptuirea programelor lor politice la mijlocul secolului al XIX-lea, în AIAC, XV, 1972, p. 169—203* și Idem, *Antecedentele dualismului și Ilie Măcelariu în mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1848—1867, în mss. la Centrul de Studii Transilvănene al Universității Babeș—Bolyai.*

românilor în 1856, cînd cele ce au susținut Unirea, boicotate de cele potrivnice ei, au apelat la votul consultativ al populației din Principate în privința organizării lor statale naționale, rezervînd totuși pe seama puterilor garante pe cele „deliberative“.

Dar românii au adoptat tactica faptului împlinit, s-au bazat pe scutul internațional oferit în 1856—1858 prin garantarea sigură și solidă a autonomiei interne de stat, care a exclus intervențiile militare ale celor trei imperii limitrofe, au devansat în sensul dorit de națiune unele hotărîri „deliberative“ restrictive, fiind conștienți de sprijinul și consimțămîntul tacit al marilor puteri favorabile Unirii. Complicațiile internaționale au fost și în cazul românilor destul de grave și de numeroase, s-a ajuns la ruperea relațiilor diplomatice între cele două grupuri ale puterilor garante, la compromisul anglo-francez de la Osborne, devenit public prin Convenția din august 1858, unde s-a recunoscut în principiu Unirea, unitatea legislației și armatei, dar cu unele amînări, tergiversări și restricții în domeniul conducerii guvernamentale și parlamentare.

Dar între 1859—1862 acestea au fost devansate de acțiunile prestigioase ale românilor, realizările lor fiind interpretate acum în mod deschis la Paris ca victorii diplomatice ale Franței care din 1855 a propus public Unirea, împotriva Austriei și a altor puteri ce au boicostat-o. Tocmai atunci, Franța și Piemontul au învins Austria în război, sub privirile neutrale și binevoitoare ale Prusiei. După aceea cele două puteri învingătoare au silit-o pe cea învinsă să recunoască dubla alegere, ceea ce a făcut și Turcia. Din acel moment obținerea aprobării pentru funcționarea unui singur guvern și parlament la București, în locul celor existente acolo și la Iași între 1859—1861, a rămas doar o problemă de timp.

Totuși, Austria și Turcia au reușit să dea două lovituri românilor — pe care le-au dorit cu bătaie lungă —, și anume, zădărnicierea aducerii prințului străin dintr-o mare dinastie europeană, drept condiție ca ea să nu fie sub influența Romanovilor, Habsburgilor și sultanilor (la care a contribuit și Rusia) și stipulația că unificarea guvernamentală și parlamentară este valabilă doar pe timpul vieții principelui român. Trebuie remarcat faptul că la depășirea tuturor greutăților întîmpinate de românii din Principate, începînd cu 1856, au contribuit consecvent și cu fermitate Prusia și Piemontul, tocmai fiindcă prin realizarea statului modern unit român s-au creat precedente favorabile sau similitudini pentru făurirea propriei lor unități naționale de stat, realitate ce a certificat adevărul că în acele timpuri, prin făurirea celor trei entități statale noi și moderne, s-a contribuit la întinerirea, corectarea și primenirea frontierelor dintr-o bună parte a bătrînului continent, la democratizarea și armonizarea geografiei sale politice.

Românii din Principate au afirmat clar că în pofida greutăților ivite nu vor renunța la aplicarea integrală a revendicărilor exprimate legal de Divanurile Ad-hoc din 1857 și la ideea prințului străin dintr-o mare dinastie domnitoare din Europa, care le oferea un coeficient de siguranță în plus în apărarea autonomiei interne de stat și le accelera drumul spre obținerea independenței. Națiunea română în ansamblul ei avea nevoie de un stat nucleu de durată, cu existență sigură și solidă, care să poată constitui în perspectivă speranța politică a tuturor cona-

ționalilor rămași în fruntariile imperiilor limitrofe. Norii negri ai pericolului ocupării Micii României de către cele trei mari state vecine s-au adunat în 1863, când Rusia, din prietena Unirii a devenit adversara ei, uneltind pentru anularea Tratatului din 1856 și recăștigarea accesului la Dunăre prin reanexarea Basarabiei de sud. Ea a elaborat sub diferite pretexte planul tripartit al intervenției militare ruso-austro-turce în Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești. Dar puterile garante au intervenit diplomatic, iar Parisul a afirmat categoric prin vocea Împăratului că încălcarea Tratatului din 1856 și a Convenției din 1858 în privința neintervenției și a garantării autonomiei Principatelor Unite constituie un casus belli, după care planurile rusești s-au risipit și au dispărut.

Pericolul a devenit însă grav în 1866, când 50.000 de ruși și 50.000 de turci au fost pregătiți să ocupe Principatele Unite, Rusia a furnizat bani și agenți pentru manifestațiile separatiste de la Iași, a pregătit instalarea prințului moldovean Roznoveanu, în intenția de a despărți Moldova de București și de a reprimi Cahulul, Bolgradul și Ismailul. Regimentele muntene de la Iași au intervenit benefic și prompt, au tras și i-au împrăștiat pe separatiștii din Iași. Brătianu și partizanii săi, văzând amenințată existența României Mici, prin care s-ar fi îngropat și perspectiva României Mari, au acționat magistral, au adus prințul străin dintr-o mare și puternică dinastie domnitoare europeană și odată cu el protecția diplomatică a Prusiei și Franței, ceea ce a dus direct la anihilarea acțiunilor inamice.

Instaurarea dinastiei străine ereditare a constituit aplicarea integrală a voturilor și voinței naționale din 1857 și a însemnat o revoluție de sus, efectuată de o elită politică valoroasă și realistă, care a fost consfințită din nou în 1866 prin plebiscit și votul parlamentului. Prin ea s-a efectuat un pas înainte spre Europa, iar prin constituția din 1866, elaborată după sistem belgian, s-a instaurat un regim monarhic parlamentar și democratic ce s-a dovedit a fi benefic în deceniile următoare. El a dus la întărirea statului, la modernizarea economiei, construcția căilor ferate, realizarea unor trepte ale revoluției industriale, întărirea liberului schimb economic, la transformarea României într-un teren de azil politic pentru vecinii polonezi, bulgari, albanezi năpăstuiți, la o mai bună administrație centrală și locală; și, nu în ultima instanță, la înlăturarea tendințelor de guvernare personală pe bază de lovituri de stat, la funcționarea principiului separării puterilor în stat, la libertatea presei și a cuvântului, a curților cu jurați³.

România Mică, situată geografic la mijloc între Dobrogea, Basarabia, Bucovina la est și Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș la vest, a avut

³ W. T. Riker, *The making of Romania. A study of an international problem. 1856—1866*. Oxford University Press, London, Humphrey, Milford, 1931; D. Berindei, *L'Union des Principautés Roumaines*, Bucarest, 1967. Despre Cuza la A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 344—397; Constantin C. Giurescu, *Viata și opera lui Cuza Vodă*, București, 1970. Evenimentele din 1866 și salvarea statului român la Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930; Iorga, *op. cit.*, vol. X, București, 1939, p. 7—36; N. Corivan, *Relațiile diplomatice ale României între 1859—1877*, București, 1984, p. 172—207.

de realizat destinul politic de a deveni România Mare, statul tuturor românilor. El a contribuit substanțial la supraviețuirea elementului românesc din statele străine, prin sprijinirea structurilor proprii de rezistență ale acestuia personificate de biserici, școli, asociații culturale și literare, partide politice etc. Dealtfel micul stat princiar român a fost convins că reușita maghiarizării, germanizării sau rusificării milioanele de conaționali din vest și din est i-ar fi primejduit și i-ar fi întunecat existența, punând sub semnul întrebării perspectivele afirmării sale în concertul politic european.

Deasemenea, românii asupriți, având o conștiință națională puternică, militantă și penetrantă, au simțit dureros, chinuitor și supărător nedreptatea de a constitui simple adaosuri la națiunea politică maghiară sau de a fi supuși ai austrieilor, țarilor și sultanilor. Speranțele românilor din Transilvania, ca și ale tuturor celorlalți, s-au îndreptat spre „iubita Românie“, patria română în sens politic și național, unde diplomația, armata, generalii, miniștrii, tot guvernul și parlamentul se aflau în mâinile națiunii române, iar monarhia străină, prin atașament, jurământ și constituție, îi servea interesele majore de moment și de perspectivă.

Până și succesele înregistrate de începuturile revoluției industriale, rămurirea și generalizarea căilor ferate, dezvoltarea fără precedent și circulația masivă și rapidă a cărților, revistelor și ziarelor, a tipăriturilor în general, progresul general al științelor, artelor și meseriilor, activitățile societăților culturale, literare și academice, ale universităților, au fost interpretate de intelectualii români transilvăneni ca evenimente remarcabile prevestitoare ale făuririi apropiate a statului tuturor românilor, dacă prin cimentarea contactelor și acțiunilor comune, prin fortificarea și unirea cugetelor vor acționa toți hotărâți în acest sens. Era necesar să se acționeze sub supravegherea și conducerea înțeleaptă a oamenilor de stat din București, singurii care realmente, având mijloace diplomatice și militare la îndemână, puteau și erau capabili și chemați să conspiceze raporturile internaționale, să încheie alianțe menite să acționeze pe etape pentru atingerea scopului. Trebuia făcut totul pentru obținerea Independenței, pentru conservarea României Mici în fața primejdiilor externe mai evidente și mai apăsătoare, deoarece numai astfel rămânea în picioare perspectiva celei mai mari; după care dinastia, guvernul și diplomația de la București urmau să treacă la acțiunea cea mare, în contextul timpului și al unei evoluții generale favorabile.

De pe acum însă, diplomațiile marilor imperii limitrofe, bănuitoare și sensibile la spectrul daco-românismului, au constatat că la București ar exista comitete daco-române care și-au trimis agenți în Transilvania, ori s-au speriat că odată cu Carol au pătruns în România soldați prusaci, deghizați lucrători la căile ferate, ce urmau a fi folosiți fie într-o acțiune militară în vederea alipirii Transilvaniei, fie pentru obținerea independenței. Deci, într-un cuvânt, statul român a fost bănuțit că a uneltit mereu fie împotriva Austro-Ungariei, fie împotriva Turciei. Unii oameni de stat unguri au afirmat însă că nici românii din Transilvania și nici guvernul din București luați împreună n-aveau nici o șansă să realizeze singuri Daco-România, problema devenind serioasă și la obiect doar în cadrul unui război european în care ei ar primi sprijinul unor puteri

angajate în conflict. Înainte de instaurarea dualismului, feldmareșalul austriac Ludovic Wohlgemuth i-a spus lui Maiorescu că el ca militar își scoate căciula în fața românilor, dacă aceștia vor putea să bată singuri și dintr-o dată pe front Rusia, Austria și Turcia, pentru a elibera Basarabia, Bucovina, Transilvania și Dobrogea. Dar lucrul nefiind posibil, l-a sfătuit atît pe el cît și pe ceilalți membri ai delegației naționale române, să se curețe de ideea daco-română la Viena, unde erau pregătiți să meargă pentru a obține ratificarea programelor politice ce au vizat federalizarea Monarhiei. Deasemenea, Andrassy, primul ministru-președinte al Ungariei dualiste, înfuriat de desele raporturi de într-ajutorare și consultare între București și românii din Ungaria, l-a amenințat pe un agent diplomatic al statului princiar că și el poate realiza unitatea românilor, în sensul că Austro-Ungaria va ataca și va anexa România, astfel ca ei să fie împreună sub conducerea Pestei.

Într-adevăr, cu aprobarea Parlamentului, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii a trimis bani, cărți, burse, alte ajutoare materiale, studenților, ucenicilor, elevilor, școlilor confesionale ortodoxe și unite din Transilvania, Așteii, ziarelor și bisericilor române, acțiuni dublate și triplate și de cetățeni particulari bogați. În general se poate afirma că tot ce s-a întîmplat în Transilvania a constituit un micro-climat al românismului apusean asuprit și prigonit de unguism, ce a efectuat o mișcare de rotație în jurul Bucureștiului cu tendința firească de a micșora treptat și după posibilități cercurile pînă la realizarea unității naționale. Pînă și Societatea Academică din București a fost bănuită că s-a ocupat mai mult de politică, de intrigi contra Austro-Ungariei, de unde au provenit mulți dintre membrii ei, decît de literatură și știință, fiind și ea suspectată de tendințe daco-române. Boierii patrioți din România au oferit pogoane de pămînt românilor pauperizați emigrați din Ungaria, Barițiu a discutat cu ministrul Boierescu despre nedreptățile și asupririle efectuate de guvernul unguresc și despre primirea în stat a conaționalilor refugiați. Unii funcționari români din Transilvania și-au oferit serviciile pentru modernizarea cadastrului în România sau alții au intermediat pentru încheierea unor contracte avantajoase pentru construirea căilor ferate între statul național și anumite firme din Ungaria unde au fost angajați numeroși ucenici și muncitori români. Iată că acțiunile panromânești s-au coroborat armonios și în procesul de ansamblu al modernizării societății românești, fie din stat, fie din teritoriile asuprite. Desigur atașamentul românilor din Transilvania a atins cote maxime în raport cu Bucureștiul în momentele declanșării crizei orientale din 1875—1878 și a Războiului de Independență⁴.

⁴ Problematika la Suci, *De la 1859 la 1918...*; despre respingerea repetată a programelor politice negermane și nemaghiare și raportul dintre această atitudine a Vienei și Budapestei și dezmembrarea Austro-Ungariei, idem, *Considérations sur les structures de l'autorité d'État pendant 1848—1867 dans la Monarchie des Habsbourg et la situation politique des nations non-hongroises et non allemandes*, în *NEH*, 8, 1990, p. 173—194; idem, *Considerații privind statutul Transilvaniei și situația politică specifică a românilor din Monarhie la mijlocul secolului al XIX-lea*, în mss. la *Anuarul Institutului „A. D. Xenopol” Iași*. Suspiciunile Budapestei față de București la D. Suci, G. Cipăianu, *Contributions à l'étude des relations roumano-austro-hongroises au début du dualisme. (1867—1868)*, în *Studia Universitatis Babeș—*

Atitudinile și mentalitățile politice ale intelectualilor români din Transilvania au fost rezultatele unor educații de nivel european și tocmai de aceea s-au dovedit a fi compatibile cu cele mai avansate idei ce au frământat societatea europeană a secolului trecut. În Ungaria a existat o elită politică românească realistă care a realizat de timpuriu marile valori umane și democratice ale alegerilor libere, bazate pe un cens minim sau chiar pe vot universal, ale parlamentarismului și sistemelor constituționale de guvernare, care să exprime opțiunile majorităților cetățenilor din stat privind exercitarea și controlul puterii prin rotație guvernamentală, respectarea legală a libertăților și inițiativelor individuale, a proprietății, dar și a intereselor generale ale societății și statelor. Deasemenea, în Ungaria secolului trecut au funcționat regimurile monarhice parlamentare, s-au asigurat cu anumite limitări libertățile și proprietățile individuale ale cetățenilor statului, drepturile asociațiilor și corporațiilor culturale, ale autonomiilor profesionale școlare bisericești (cu unele restricții), s-a aplicat principiul separării puterilor în stat.

Intelectualii români și slavi au apreciat atât aspectele politice cetățenești benefice ale constituționalismului unguresc, cât și pe cele sociale, legate de împroprietărirea țăranimii, pentru care au luptat și ei, și maghiarii. Dar au criticat vehement declararea Ungariei Coroanei Sf. Ștefan ca stat național maghiar centralizat și a națiunii maghiare ca singura nație politică în condițiile în care la 5 unguri au existat 11 neunguri. Ei au propus fără rezultat federalizarea politică-teritorială a Monarhiei după model cantonal elvețian. Tot ei au combătut deasemenea pericolele maghiarizării și au intuit că miniștrii și parlamentarii unguri au efectuat atât în 1848, cât și în 1867 și după aceea, un comerț abil, dar necinstit cu libertăți, acordând neungurilor pe cele individuale cetățenești și sociale și încercând să le-o răpească pe cea națională. Cu alte cuvinte, nemaghiarii au apreciat aspectele pozitive ale constituționalismului unguresc, dar le-au criticat pe cele negative și, folosindu-se de primele două, au pus accentul pe păstrarea ființei naționale, fiind conștienți că naționalitatea odată pierdută, nu va putea fi recâștigată niciodată. Luptând pentru acordarea tuturor celor trei libertăți: juridică, socială și națională, liderii nemaghiari au fost mai complet și mai corect ancorati în spiritul democratismului european decât cei maghiari, care au rezervat-o pe ultima numai pentru ei. Aceștia au uzat de un cens electoral ridicat, de favorizarea elementelor urbane, de arondarea circumscripțiilor electorale în așa fel, încât să croiască o majoritate politică în parlament sau în adunările administrației locale de stat pentru reprezentanții unei minorități etnice privilegiate și integrate⁵.

Juriștii români din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș și-au efectuat studiile la Facultățile de Drept maghiare din Cluj, Budapesta, la cea germană din Sibiu (și unii — mai puțini — și la cea din Viena); mulți dintre ei au devenit și funcționari, așa că au fost realmente în poziția

Bolyai, *Historia*, XXXIV, 2, p. 25—36. Despre încercările comune de modernizare a societății românești de pe ambele versante ale Carpaților la Suciu, *Date privind situația politică și confesional-școlară a românilor din Transilvania în prima decadă a dualismului*, în *AIIC*, XXX, 1990—1991, p. 98—99.

⁵ *Idem*, *Considérations sur les structures...* și *idem*, *Considerații privind statutul Transilvaniei...*

de a cunoaște și avantajele și dezavantajele sistemului constituțional sau pe cele ale administrației de stat din Ungaria. Desigur, este un lucru îndeobște cunoscut că juristii au furnizat un număr însemnat de cadre politice pentru Partidele Naționale Române de pînă la 1881, care s-au angajat în mod competent și conștient, în lupta politică cu sistemul dualist. Rămîne însă ca fapt deosebit de pozitiv realitatea verificată și verificabilă din punct de vedere documentar, rezultată din analiza corespondențelor politice inedite sau edite ale vremii, că liderii români au gîndit liber, că mentalitățile lor, din care au rezultat direct, sincer și loial și atitudinile adoptate public, au constituit emanațiile unor judecăți, raționamente și critici efectuate logic, obiectiv, individual, dar cu certe valențe racordate la valorile universale ale timpului și ale progresului general uman. Mult mai important decît această realitate a fost fenomenul că asemenea mentalități și atitudini politice au existat și s-au făcut auzite nu numai în lupta antidualistă susținută împotriva guvernelor ungare, dar și în raport cu anumite rezoluții sau tactici depășite, adoptate în sinul Partidelor Naționale.

Desigur, la ședințele naționale au existat o vreme — destul de îndelungată — și majorități fidele marilor șefi, care n-au judecat situația națiunii lor prin prisma unei interpretări proprii, ci s-au mulțumit să afle ce vor și ce recomandă două-trei personalități, după care au votat automat opțiunile acestora ca soluții obligatorii și de valoare națională și generală. Membrii acestor „majorități“ au văzut și au interpretat lucrurile doar prin prisma îngustă a vederilor și raționamentelor emanate de trei-patru mari lideri naționali, care deși au avut într-adevăr merite uriașe în lupta națională, n-au fost perfecți, ci perfectibili, au „îmbătrinit“ la un moment dat, au privit mai mult îndărăt, n-au respectat și n-au conștientizat cu răbdare și în mod realist prezentul și tocmai de aceea s-au împiedicat pe ei înșiși, dar și mișcarea națională, cînd au pășit pe cărarea ei. Ei au reușit astfel să împiedice adoptarea mai grabnică și mai promptă a unor soluții noi care să deschidă în perspectiva viitorului șanse reale pentru modernizarea și fortificarea luptei naționale și a partidului. Nu întotdeauna soluțiile, problemele și tacticile adoptate în trecut, de conducerea mișcării naționale, au corespuns situațiilor concrete și complexe puse în fața ei de evoluția lucrurilor la un moment dat. Iar fără conspectarea lucidă a prezentului, exista riscul ca păstrînd mentalitățile vechi, oricît de bune, utile și salvatoare au fost în trecut, să pierzi abilitatea și aptitudinea modificărilor și schimbărilor noi, realiste și benefice și, odată cu ele, șansele de a corespunde transformărilor rapide și substanțiale suferite și suportate de situațiile politice generale aflate și ele mereu sub impactul evoluției socio-economice sau instituționale și de partid ale timpurilor moderne.

În sinul mișcării naționale au existat însă și minorități realiste și novatoare — devenite cu timpul majorități victorioase — care au respins soluțiile vechi în favoarea celor noi. În general, în urma disputelor și diferendelor adeseori deosebit de dure, de vehemente, dar sincere și loiale în finalitatea lor spre bine și progres, declanșate între generațiile bătrîne și tinere, între opțiunile tradiționale sau tradiționaliste anchilozate și anchilozante și cele tinerești, mobile și dătătoare de viață și de speranțe mișcarea națională, programele, tactica și structura partidului au

fost puse în situația fericită de a corespunde evoluției și spiritului timpului prin modernizarea și fortificarea generală ce-i confereau prosperitate, tărie și competență în lupta pentru realizarea unității și libertății naționale.

În unele contribuții am analizat evoluția alternativei tactice pasivism-activism între 1865—1905 și am ajuns la concluzia că pasivismul, deși a corespuns fazelor de început ale mișcării, a evoluat sau mai precis a involuat de la mare la mic, pe când activismul a marșat invers. Fenomenul s-a produs îndeosebi datorită aripii realiste care a realizat din timp că într-o Europă cuprinsă de revoluția industrială, străbătută de parlamentarismul rezultat din alegeri și dispute electorale libere, deschise și dure, viitorul va aparține activismului și nu tacticii petiționarismului prăfuit, a memorandumelor înaintate unui monarh legat de mâini și de picioare de constituționalismele exclusiviste din punctul de vedere național unguresc și austriac, Rege la Budapesta și Împărat la Viena, ceea ce a echivalat cu situația confuză și contradictorie de a te duce la Viena, pentru a-l piri pe Rege la Împărat.

Această aripă realistă, novatoare, cu adevărat europeană, a înțeles mai de vreme și a determinat și mișcarea națională generală să înțeleagă și să acționeze în timp util în favoarea activismului electoral și parlamentar în 1905, deoarece o soluție bună, chiar dacă vine mai târziu, este oricum mai binevenită decât dacă n-ar fi sosit niciodată. Tot atunci, odată cu dărîmarea pasivismului, operație posibilă la români numai după moartea marilor corifei ai acestei tactici, au fost înlăturate ultimele rămășițe ale elitismului și separatismului ardelenesc, s-a împins înainte dreptul etnic, prin care principiul naționalității s-a reflectat mai amplu și mai coerent, și s-a afirmat clar realitatea că toți românii din Ungaria constituie o individualitate unică și nedivizibilă care trebuie să se manifeste ca atare nu numai în structura partidului, dar și în elaborarea programului și a tacticii de luptă. Se știe că pînă la 1881 unii lideri pasiviști din (sau mai bine zis din fostul) Mare Principat al Transilvaniei (Ardeal), privind spre trecut și conspectînd numai realitățile și structurile de atunci, s-au bazat doar pe autonomismul istoric legal al Staatsrechtului mai vechi sau cel conferit și prelungit de Diploma Leopoldină din 1691, Sancțiunea Pragmatică din 1722, Constituția din martie 1849 neaplicată niciodată, Diploma din octombrie 1860, Patenta din februarie 1861, pe care s-au alțoit pe baza principiului naționalității legile pozitive și benefice din 1863—1864, ce au ratificat programul din mai 1848, dar s-au aplicat doar pentru o jumătate de națiune română apuseană situată între Carpați și Piatra Craiului și au fost valabile doar cîțiva ani⁶.

În 1867 românii ardeleni au pierdut totul, atît autonomia cît și legislația din 1863/4, au adoptat tactica boicotului parlamentar, au afirmat că problemele și durerile ardelenilor sînt „speciale“, le cunosc și

⁶ Idem, *Aspecte ale politicii de asuprire națională și de maghiarizare forțată a românilor din Transilvania în timpul dualismului*, în *AIIC*, XXVIII, 1987—1988, p. 289—298; rezolvarea alternativei tactice și evoluția programatică a Partidului Național Român, cu bibliografia aferentă, reconstituită pe baza unor date de arhivă și a unor fapte și mentalități din epocă, idem, *Mișcarea antidualistă a românilor din Austro-Ungaria și Ilie Măcelariu, 1867—1891*, în mss. la Centrul de Studii Transilvănene al Universității Babeș—Bolyai.

le pricep doar românii ardeleni, au repetat atât de des că cine nu este pasivist nu este român, încît au devenit niște fanatici, au ajuns în situația stupidă să susțină că ceilalți români din Banat, Crișana, Maramureș — numiți în limbajul epocii „ungureni“ — ar trebui să-i urmeze și să-i copieze „de verbo“ și fără comentarii. Practic vorbind, în sinul mișcării naționale s-a instalat un fel de separatism și elitism ardelenesc întretinut de Barițiu și „oile fidele“ lui de la conferințele naționale, care au refuzat de repetate ori să discute programul și tactica de luptă anti-dualistă cu șefii românilor din părțile vestice în mod organizat și unitar. Barițiu și ai lui nu i-au chemat pe șefii acestora la consfăturile naționale, deoarece au considerat că-i încurcă și le diminuează șansele de a reobține pe baza Staatsrechtului și a legislației sibiene autonomia și recunoașterea legală a naționalității și limbii. Iluzia lor a constat în speranța că monarhul sau șefii naționali austrieci se vor certa din nou cu guvernanta unghi, deoarece și în trecut schema derulării raporturilor dintre tron și nobilime a fost „tensiune, ciocnire, compromis“, tradusă magistral prin formula și constatarea clasică „stăpînii se ceartă, stăpînii se împacă“, iar prin breșa ivită se vor recîștiga drepturile pierdute în 1867.

Pasiviștii s-au inspirat și din boicotul constant și puternic exercitat cu scopul de a reactiva constituția și legile din 1848 de nobilimea maghiară liberală dualistă contra regimurilor Bach și Schmerling (1849—1865), tactică ce a dus la victoria politică completă a acestei partide ridicate ca „uleul deasupra apei“ în anii 1865—1867. Pasiviștii au crezut sau au sperat că prin aceeași metodă vor obține și ei revalidarea situației politice din 1863—1865, pe baza dictonului sau proverbului fiecare cu programul și „jogfolytonosság“-ul lui (continuitate de drept). O altă sursă externă de inspirație, culeasă de pasiviști în alegerea tacticii românești de luptă, a fost boicotul parlamentar exercitat de burghezia cehă; numai că aceasta în primii ani ai dualismului l-a combinat cu greve ale impozitelor și cu mari manifestații de stradă, iar pasivismul ei a fost relativ în sensul că cehii cu drept de vot au ales deputați care au intrat în Dieta din Praga, pînă în 1871, dar după aceea au boicotat-o, sau în adunările administrației locale de stat din Boemia, Moravia, Silezia. Dar deputații aleși pentru Parlamentul de la Viena l-au boicotat intens, cu excepția, din 1873, a cehilor din Moravia. Însă din 1879—1884 toți cehii au adoptat metoda europeană a activismului electoral și parlamentar la toate nivelele, inclusiv la Viena, curentul activist radical și total fiind susținut și impus mai ales de „tinerii cehi“. Între pasiviștii români din Transilvania au existat adepții pasivismului absolut care au promis că participă fără să se țină consecvent de cuvînt la alegerile și lucrările adunărilor administrației locale de stat, dar au boicotat pe cele pentru Parlamentul de la Budapesta și adepții pasivismului relativ ce au fost consecvent pentru alegerile în adunările administrației locale și pentru Parlament, dar deputații aleși trebuiau să nu intre în forul legislativ central. Partizanii pasivismului relativ n-au avut însă cîștig de cauză în fața adepților celui absolut.

Reaștii i le-au atras atenția liderilor pasiviști că oricît de morale, de drepte sînt revendicările lor, situația politică generală s-a schimbat

radical, modificările survenite cer alte mentalități și soluții, iar speranța lor că stăpînii se vor certa din nou, ca în trecut, nu era întemeiată. În trecutul îndepărtat, Împărații—Regi și Mari Principi Habsburgi și nobilii unguri s-au certat, iar în 1848—1849 s-au războit și ungurii cu austriecii, deoarece au fost convinși că în pofida conflictului nu exista pericolul să-și piardă supușii. Dar ei nu erau sinucigași, deoarece în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd principiul naționalităților, acceptat de unele mari puteri, modifica geografia politică europeană, lucrul nu mai era posibil și constituia o pagină închisă. Pe de altă parte, în viață lucrurile nu erau numai albe sau negre, ci cel mai adesea cenușii, iar pasiviștii chiar dacă declarau teoretic că dualismul nu exista, că nu recunosc parlamentul Ungariei, ei plăteau impozite și ofereau honvezi și recruți statului maghiar sau armatei comune austro-ungare, ceea ce punea în antinomie teoria sau opțiunea pură cu practica și viața reală.

Deasemenea, realiștii au subliniat necesitatea ca românii din Ungaria să nu gîndească ardeleneste, bănățeneste etc., ci românește, mai ales că după 1867 românii ardeleni au pierdut tot ce au avut și au căzut într-un fel de egalitate negativă cu frații din părțile vestice, devenind, după litera legii, cetățeni ai națiunii politice maghiare unice și indivizibile, ca și statul ei. Situația concretă a impus în asemenea condiții cimentarea legăturilor, a structurii de partid, adoptarea aceluiași metode și tactici concrete de acțiune. În parlament, în cazul adoptării activismului, deputații români ardeleni s-ar fi aflat alături de deputații români din Banat, Crișana, Maramureș, Partium, de deputații sirbi, slovaci, croați, ruteni, ar fi încropit acțiuni de rezistență antidualistă comună și eficace, iar vocile lor s-ar fi făcut auzite mai clar și mai puternic în opinia publică internațională sau de unele mari puteri susținătoare ale principiului naționalității.

Desigur, pasiviștii au dat dovadă de tărie morală și politică, motivația lor era justă și îndreptățită, răspunzînd la nesocotirea autonomiei și a legislației din 1863—1864 cu nerecunoașterea competenței Parlamentului din Budapesta asupra Ardealului și a validității legii XII. Dar vrînd-nevrînd uniunea exista și funcționa, iar prin abținerea totală de la alegeri a românilor ardeleni s-au făcut cadouri decenii de-a rîndul, în fiecare ciclu parlamentar, cîteva zeci de locuri de deputați pentru grupul parlamentar guvernamental. De obicei în locurile unde alegătorii români erau numeroși, dar nu se duceau să aleagă, erau aleși de un număr mic de alegători neromâni deputați unguri, sași, armeni, evrei etc., guvernamentali care au oferit un coeficient de siguranță și de acțiune în plus adepților dualismului, și așa întotdeauna numeros și compact în Parlamentul Ungariei. Pasivismul imobil prin excelență — au afirmat activiștii — a paralizat mobilismul politic electoral în unele zone ale Transilvaniei, în care numărul deputaților români și unguri antidualiști din grupul independentist ar fi putut crește prin pacte și înțelegeri locale. Înțelegerile ar fi urmat să funcționeze și în parlament, pentru a face mai multe necazuri guvernului, prin întărirea opoziției active și directe a membrilor ei, decît o putea face o opoziție pasivă, mută și îndepărtată, în încercările comune de altfel de a modifica împreună cele mai nedrepte legi dualiste.

Realişti din mişcarea naţională a românilor din Ungaria au recunoscut totuşi valenţele înalte ale opoziţiei pasiviste îndepărtate, calitatea criticilor exprimate public, în presă, în conferinţe şi acţiuni naţionale organizate la sute de kilometri distanţă de Budapesta, în Blaj, Braşov, Turda etc. Dar au insistat asupra faptului că era mai eficient să arunci mănua direct în feţele miniştrilor şi parlamentarilor unguri, să le dovedeşti „ad oculos“ că eşti conştient de exclusivismul naţional practicat de ei, să le spui răspicat că n-aveau nici o şansă să te transforme în maghiar, într-un cuvânt să lupti pe cale parlamentară în însuşi forul legislativ central al guvernanţilor şi deci să încerci să-i învingi la început măcar moral, pe propriul lor teren.

Dacă românii ar fi adoptat metodele parlamentare moderne folosite de-a lungul şi de-a latul Europei şi de alte naţiuni asupra — de exemplu irlandezii —, cauza lor, frământările, necazurile şi doleanţele ar fi fost mai uşor şi mai rapid surprinse şi înţelese de opinia publică internaţională. Aripa novatoare a apreciat la justa lor valoare actele de rezistenţă antidualistă de sorginte pasivistă din mai 1868, Memorandumul din 1866, dus fără vreun rezultat la Viena de Raţiu, cel din 1882, adresat opiniei publice din Europa, marele Memorandum din 1892. Ea s-a solidarizat cu liderii pasivişti ajunşi la porţile închisorilor sau în celulele lor. Dar le-au atras atenţia că participarea poporului în alegerile pentru congregaţiile comitatense, adunările municipale şi Parlament, din patru în patru ani, ar fi dus la educarea lui politică mai eficientă, mai directă şi mai promptă, la confruntări faţă în faţă cu adversarii lor naţionali. Lupta politică a deputaţilor Partidului cu miniştrii şi reprezentanţii regimului în timpul sesiunilor parlamentare ar fi asigurat o continuitate mai solidă, o ritmicitate susţinută în mişcarea antidualistă⁷.

Realişti şi activişti au apreciat conţinutul politic şi moral al Memorandumelor, inclusiv al celui mare din 1892, dar au avut opinii negative despre mentalitatea, tactica şi poziţia de „petiţionar“, pe care au calificat-o ca pe un fel de „Kriherei“ (tîrîială), incompatibilă cu demnitatea unui popor conştient. El trebuia înzestrat cu spirit politic şi civic activ, la răscruce de secole, şi într-o Europă care-l practica şi îl cultiva din plin. Deasemenea ei au intuit inabilitatea politică a gestului, a drumului parcurs de măreţul şi beneficul Act, ale cărui principii şi revendicări erau mai vrednice de apărat cu metode directe. Realişti au susţinut că nu mai are rost să repeţi în 1892 traseul din 1791—1792, să te plimbi de la Ana la Caiafa şi invers, să-l pîrăşti pe Rege la Împărat

⁷ Idem, *Antecedentele dualismului...*, capitolul IV *Ilie Măcelariu şi alternativa activism-pasivism între 1865—1867* şi mai ales subcapitolul *Activistul Ilie Măcelariu apărător al Memorandumului pasivist din 1866*; idem, *Mișcarea antidualistă a românilor...*, cap. I *Controverse în jurul parlamentarilor români ardeleni și solidaritatea populară cu primele inițiative antidualiste ale lui Ilie Măcelariu*, cu subcapitolele *Ecoul intern și extern al acțiunilor antidualiste întreprinse de Ilie Măcelariu în martie-mai 1867* și *Opinia publică românească despre Ilie Măcelariu și tactica de luptă națională*. Cap. II *Rolul lui Ilie Măcelariu în activizarea luptei pentru apărarea autonomiei Transilvaniei cu subcapitolele Colaborarea pasiviștilor Baritiu și Rațiu cu activistul Ilie Măcelariu în declanșarea conflictului parlamentar din 17 iulie 1868 și urmările lui și Ilie Măcelariu în luptele parlamentare privind legea naționalităților și a reglementării uniunii Transilvaniei cu Ungaria*. Cap. IV *Soluții și orientări tactice și organizatorice ale mișcării naționale între 1869—1871*.

sau viceversa, deoarece pe această cale n-aveai șanse să obții nimic concret.

Activiștii au înțeles că legile electorale maghiare nedrepte, care au sfidat etnicul și democrația electorală reală, bazată pe un cens minim sau pe vot universal, nu le-ar fi permis nemaghiarilor să formeze majoritatea în parlament, așa cum pretindea spectrul etnic. Deci au fost conștienți că nici ei singuri n-au putut dărâma dualismul. Dar au fost siguri că prin metodele propuse de ei vor educa eficient, la zi, și vor fortifica poporul, pregătindu-l și mental și efectiv pentru clipele hotărâtoare ce vor veni. Clarvăzătorii au realizat că Monarhul, ca Rege constituțional al Ungariei, mai mult domnea decât governa. Puterea politică reală a fost în mîinile guvernului și parlamentului din Budapesta. De fapt Francisc Iosif I a fost strîns legat de constituția maghiară, așa că plingerile împotriva ei s-au adresat practic unui for mai degrabă decorativ și simbolic, decât forței care realmente oprima.

Tot ei au analizat situațiile din trecut, cînd legislația a fost emanația a doi factori, Rex (ce era și Mare Principe) et natio (nobilimea). Ea a stat la baza sistemului constituțional exclusivist „3+4”, adică trei „nații” politice, și patru religii recepte, toate privilegiate. Aceasta a făcut ca ținutul celor 7 cetăți, Transilvania-Siebenbürgen, să mai fie numit și teritoriul celor 7 mari păcate, deoarece cei puțini, bogați și tari i-au exclus de la drepturi pe cei mulți, oropsiți și asupriți și i-au transformat în paria.

Comentatorii politici români au realizat că sistemul clasic a fost instituit și susținut secole de-a rîndul, atît de nobilime, cît și de tron. În pofida conflictelor dintre cei de sus, ele au fost mereu amortizate pentru ca cei doi stăpîni să-și poată reglementa conturile și găsi soluțiile în vederea funcționării sistemului de guvernămînt care-i avantaja deopotrivă.

După ce s-au înfruntat între 1780—1789, tronul și nobilii s-au apropiat întrucîtva unul de ceilalți și invers, Leopold al II-lea a jurat iarăși pe constituțiile feudale ungurești, ca și strămoșii săi. În aceste condiții, Supplexul din 1791 dus la Viena, la Rex-Princeps, a fost trimis la Dieta din Cluj, la „natio”, deci exact la forul împotriva căruia s-a plîns și a protestat⁸. Realistii au cinstit conținutul Supplexului, au înțeles că la 1791 tactica petiționării a fost singura compatibilă cu timpurile și cu structurile de atunci, tot așa cum au cinstit ideile Memorandumului din 1892. Dar ei au respins categoric petiționarismul umilitor, vrednic de plîns, dar și de dispreț, incompatibil cu vremurile moderne și cu sfîrșitul secolului al XIX-lea. Alexandru Mocioni a găsit formula cea mai fericită ce a exprimat și a explicat situația și dilema în care

⁸ Idem, *Antecedentele dualismului...*, cap. I *Elemente de structură politică duală în Monarhie și programele naționale pînă la 1848* cu subcapitolele *Structura Imperiului și relațiile fluctuante dintre dinastie și nobilimea maghiară în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea și Raporturile politice dintre unguri, slavi și români și dinastie în preajma lui 1848*. Cap. II *De la dualismul parțial și de scurtă durată din 1848 la cel integral și paritar din 1867*, cu subcapitolele *Regimul politic din Pesta în conflict cu românii și slavii și tactica dinastiei între martie 1848—august 1849 și Politica partidei liberale maghiare și tratativele pentru instaurarea cabinetului Andrassy*.

s-a găsit practic mișcarea națională a românilor în timpul perioadei memorandiste. El a afirmat că nu există ca românii să nu facă o prostie, deci să ducă o petiție ca să-l pîrască pe Rege la Împărat și pe unguri la monarhul și prietenul lor, iar maghiarii să nu facă una și mai mare, adică să-i închidă pentru atîta lucru. Într-adevăr nu atît acțiunea memorandistă în sine, cît mai ales procesul memorandiștilor și sentințele de condamnare pronunțate la Cluj, în 1894, au stîrnit formidabila și benefica agitație internă și internațională în jurul cauzei drepte a românilor din Transilvania.

Guvernul Ungariei, cînd s-a decis la doi ani după înaintarea Memorandului să treacă la represii, și-a făcut conștient sau inconștient mari deservicii și, invers, a adus servicii opoziției pasiviste românești mute și îndepărtate și în sine ineficace, adusă la bara justiției lui. Condamnările la închisoare au promovat și au determinat apariția unor manifestări de stradă, deci de opoziție directă și eficace în Transilvania, acțiuni publice de dezavuare în România, mitinguri în Europa de solidarizare cu cei condamnați și cu cauza română. Practic vorbind, guvernul și justiția maghiară, prin miopia lor, au prilejuit apariția și manifestarea complexă și vastă, de proporții continentale, a unei propagande interne și externe de anvergură și de cunoaștere a situației reale și concrete a românilor asupriți, dar și a pozițiilor similare ale altor națiuni nemaghiare. Liderii români și slavi s-au întrunit la Congresul Naționalităților din Budapesta, pentru a găsi soluții comune în vederea încorporării unei opoziții politice potrivite măsurilor represive întreprinse de autorități. Deasemenea, atitudinea represivă a Budapestei a stîrbit imaginea democrației politice și parlamentare maghiare, a spiritului modern și tolerant pe care guvernării și politicienii unguri le-au cultivat și promovat cu grijă și cu insistență în ochii Europei pe seama regimului din Ungaria.

Cînd, în 1895, noul ministru-președinte a realizat că Ungaria n-are nevoie de martiri, că întreaga situație internă, ca și eoul internațional creat în jurul problemei s-au întors ca un bumerang împotriva inițiatorilor, a încercat să redreseze situația, să-și repare greșelile și imaginea în ochii celorlalți. El a înaintat propunerile și a obținut grațierea condamnaților de la Vaț și Seghedin. Gestul a fost însă tardiv, deoarece, zarurile fiind aruncate, o bună parte din opinia publică a democrației europene, ca și unele cercuri diplomatice, au intuit deja că politica Budapestei, prin intoleranța ei, a avut și fețe care nu au semănat deloc și nu s-au racordat la valențele adevăratului democratism și parlamentarism cunoscut, cultivat și promovat în centrul, vestul și nord-vestul continentului⁹.

De fapt, oricît de paradoxal ar părea la prima vedere, pasiviștii români și guvernării unguri s-au ajutat, conștient sau inconștient, reciproc. Această situație, și bizară și contradictorie, a ilustrat concret pe teren și în viața politică valabilitatea dictonului francez „les extrêmes se touchent”. Activiștii și novatorii au recunoscut că, ideatic vorbind,

⁹ Idem, *Aspecte ale politicii...*, în *AIAC*, XXVIII, 1987—1988, p. 294. Despre 1892—1894, vezi P. Teodor, L. Maior, T. Nicoară, N. Bocean, S. Polverejan, D. Radosav, *Memorandul: 1892—1894*, București, 1992 și L. Maior, *Memorandul. Filozofia politico-istorică a petiționarismului românesc*, Cluj, 1992.

deci pe plan pur teoretic, pasiviștii români au fost mari antiguvernamentali. Dar le-au dovedit „ad oculos“ că pe planul politicii concrete, prin abținerea de la alegeri, au ajutat decenii de-a rindul regimul dualist, făcându-i din 4 în 4 ani cadouri de zeci și zeci de deputați în plus care să-l sprijine. La rîndul său, guvernul, prin intoleranță și represiiuni, a revitalizat mișcarea națională, exact în momentul în care, prin prelungirea mai mult decît era nevoie a pasivismului absolut, acesta a fost cuprins de o anumită moleșeală și nesiguranță. Această represiune a întărit forța morală a acțiunilor pasiviste din 1892—1894 și în general se poate afirma că Memorandul a constituit cîntecul de lebedă al pasivismului absolut¹⁰. Dar contribuția lui la continuitatea mișcării naționale a fost cu adevărat majoră, deoarece a constituit o punte de legătură între 1848 și noul activism din 1905. Forța sa morală și amintirile legate de el au inspirat și mentalitățile, hotărîrea și dîrzenia poporului în realizarea libertății și unității naționale în 1918.

Realistiții au surprins deasemenea anumite contradicții între declarațiile și principiile teoretice susținute public de liderii pasiviști și luarea unor atitudini concrete sau inițierea unor acțiuni considerate de ei de anvergură și majore în lupta antidualistă. Astfel se știe că teoretic pasiviștii n-au recunoscut regimul dualist, au interpretat Monarhul doar ca Împărat al Austriei și Mare Principe al Transilvaniei, nu ca și Rege al Ungariei. În rarismele manifestații publice organizate însă în cîntea unor acțiuni parlamentare românești antidualiste, au intonat imnul imperial austriac și nu pe cel maghiar (ca în 1868 la Sibiu în cîntea lui Măcelariu). Dar, cu toate acestea, în 1872, trei mari personalități pasiviste: George Barițiu, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu (acesta cu mari rezerve și precauții), patronați de mitropolitul unit Ioan Vancea, s-au arătat încîntați și măguliți să trateze în scris sau oral cu ministrul-președinte al Ungariei. Acesta a inițiat tratative de „împăcare“ cu românii din Transilvania, fixînd dinainte persoanele, cadrele și parametrii discuțiilor. Marii corifei pasiviști au acceptat — spre indignarea lui Ilie Măcelariu — pretenția ministrului-președinte al Ungariei ca tratativele să se ducă în „secret“, să se desfășoare în culise. Acest fapt a determinat ca tratativele și toată problematica ivită în jurul lor să fie învăluite de un anumit mister și ceea ce este și mai grav să fie sustrate atenției și dezbaterii publice a opiniei românești.

În aceste condiții s-au afirmat puternic și deschis anumite puncte de vedere critice, care au subliniat clar că într-o Europă democratică, ce pune accent pe voința liber și public exprimată de cei mulți, pe discutarea și alegerea corectă a opțiunilor, șanselor și conduitelor de interes general, nu era permis ca trei-patru personalități, oricît de mari și prestigioase ar fi fost și oricîte merite uriașe au reputat în trecut în mișcarea națională, să se închidă într-o cameră la Blaj, să adopte Memorande, să elaboreze soluții, formule și revendicări pe seama poporului. Era necesar să fie consultat însuși poporul, în legătură nu cu situația lui clasică ultracunoscută, ci despre cea legată de durerile lui prezente și de dorințele lui viitoare. În fond, asemenea opinii au intuit muta-

¹⁰ Idem, *Mișcarea antidualistă...*, cap. VI *Considerații privind manierele de lucru ale scrisului istoric contemporan, problemele teoretice și practice abordate, evoluția programatică și tactică a mișcării naționale.*

țiile structurale și fundamentale produse sub impactul democrației reale, bine înțeleasă și adevărată, care trebuia însă și aplicată, nu numai în lupta cu regimul, dar și în modernizarea și întărirea propriei opoziții și acțiuni politice.

Cu alte cuvinte, în acest context trebuia democratizată și modernizată însăși mișcarea națională, în sensul că soarta națiunii urma să fie dezbătută public, în conferințe naționale și în presă, în mitinguri electorale, în cluburile române din adunările administrației locale de stat și nu în mici conclave, cu ușile închise. În focul polemicilor și al criticilor adresate celor trei mari lideri naționali, unii dintre realiștii și novatorii mișcării i-au acuzat că prin tratativele cu guvernul au dorit să „trădeze” programul național, să vîndă autonomia Ardealului etc.

Reprezentanții gândirii politice moderne au fost deranjați mai ales de faptul că prin tratativele de la Blaj, pe care chiar Măcelariu le-a numit ironic „tractări și pertractări” (inutile în fond), guvernul a reușit să blocheze realizarea unor inițiative benefice din mișcarea națională și anume convocarea unui Congres Național. Pentru acesta s-au efectuat deja preparativele și s-au obținut aprobările, cu condiția ca să se țină după consumarea alegerilor din 1872. În aceste condiții, la un asemenea congres, unde s-ăr fi întrunit mulți participanți partizani ai pasivismului absolut și relativ, ai activismului, s-ar fi putut adopta democratic nu numai soluții legate de rezolvarea viitoare a alternativei tactice, dar s-ar fi discutat public și aspectele generale ale nemulțumirilor populare față de regimul dualist. Acolo ar fi fost infierate tot public încercările de maghiarizare sau alte nedreptăți și asupriri legate de comasări de pămînturi în defavoarea românilor, de mărirea impozitelor, de persecutarea sau mutarea funcționarilor români, de nesocotirea intereselor românilor în administrație și justiție¹¹.

În general, cei ce au dorit convocarea cu orice preț a Congresului au pus accent pe caracterul public al dezbaterilor, au scontat pe efectele lui interne și externe în acțiunile de rezistență antidualistă. Ei au înțeles că ministrul-președinte a reușit să-i înșele pe români, deoarece, deși a făcut pe democratul și a aprobat Congresul, prin inițierea unor tratative — în fond nesincere — de împăcare cu liderii pasiviști a obținut blocarea lui chiar din interiorul mișcării naționale. Marii șefi pasiviști au căzut în cursă, au crezut în sinceritatea dorinței de împăcare a ministrului-președinte, au elaborat un Memorand semnat de Ioan Vancea, George Barițiu, Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și l-au înaintat la Budapesta. Pe motiv că așteaptă răspunsul guvernului în problema împăcării, au refuzat categoric să consimtă cu ținerea Congresului, l-au boicotat și l-au zădărnicit, astfel că pînă și cei ce l-au dorit au fost nevoiți să renunțe la această utilă acțiune națională boicotată de marii pasiviști. Ea fiind generală, publică și de anvergură, ar fi fost în măsură să aducă cu mult mai multe prejudicii regimului, decît o acțiune și un Memorand secret, învăluit în mister și tocmai de aceea necunoscut în țară sau peste hotare.

Realiștii au fost pe deplin conștienți că atitudinea guvernanților dualiști a continuat-o pe aceea a „mult promițătoarei și de nimic dată-

¹¹ Idem, *Date privind situația...*, în *AHAC*, XXX, 1990—1991, p. 100—107.

toarei nobilimi maghiare“. Aceștia n-au dorit în mod real să modifice statutul politic vitreg al națiunii române. Din interes politic meschin, egoist, guvernării au manevrat pentru a-i învrăjbi pe români unii împotriva altora. Ei le-au înaintat pasiviștilor promisiuni deșarte cu scopul de a-i îndruma să pășească pe un drum dinainte înfundat și fără speranțe. Ei au reușit să-i imobilizeze, să-i izoleze într-un cerc ridicol de mic și de închis, creindu-le în același timp iluzia că vor avea un cuvânt greu de spus în problema împăcării româno-maghiare și a mult așteptatei corecturi sau îmbunătățiri a situației politice a întregii națiuni. Situația în care au fost puși și aduși marii lideri pasiviști de la Blaj de către guvernării din Budapesta, a fost exprimată plastic și realist de către ungurii antidualiști prin formula „nesze semmi, fogd meg jól“ (ia nimic și ține-l bine). S-a afirmat de bună dreptate că pasiviștii „au fost duși pe gheață“, s-au lăsat păcăliți de ministrul-președinte Lónyay, care a susținut o politică duplicitară față de națiunile nemaghiare.

În fond, regimul dualist, deși în primii ani s-a temut mai mult de pasivism, a realizat ulterior că o opoziție mută și îndepărtată era preferabilă uneia directă și zgomotoasă. Ea putea fi receptată rapid și de opinia publică internațională, iar în lupta electorală și parlamentară cu propria opoziție maghiară independentistă, zecile de mandate oferite cadou de pasiviști n-au fost de disprețuit. De aceea guvernării au manevrat pentru stoparea progreselor activiste, au trimis chiar agenți secreți care să încurajeze mentalitățile pasiviste. În general au făcut totul pentru a-i ațîța pe unii contra altora cu scopul de a-i inactiva pe toți, a-i slăbi, a-i face ineficienți și incapabili să organizeze acțiuni concrete de anvergură în lupta antidualistă.

Regimul, comiții supremi și vicecomiții, deputații guvernamentali au corupt cîteodată cu bani și băutură, cu promisiuni, pe unii alegători români din anumite zone ale Transilvaniei, abandonăți de șefii lor naționali, pentru a le cîștiga voturile. La aceste acțiuni au contribuit și cîțiva români guvernamentali sau un episcop al Lugojului, coadă de topor a regimului, care, enumerînd sumele mari de bani oferite de Budapesta catedralei și episcopiei, i-a îndrumat public pe români să susțină în alegeri pe liberalii unguri aflați la putere. Liderii români realiști, înzestrați cu o mentalitate politică modernă de nivel european, au simțit pericolul, au insistat ca poporul să nu fie lăsat pradă propagandei străine. Se impunea să fie educat de șefii săi naționali în mod continuu, susținut și ritmic, nu numai prin presă, lecturi sau predici de duminică, dar și în alegeri. Educarea și activizarea poporului era necesară deoarece în el era singura speranță care va oferi și în viitor forța materială pentru asigurarea victoriei ideilor nobile de libertate națională.

Contactul între lideri și mase era mai bine și mai des asigurat în propaganda electorală. În timpul alegerilor români simpli, țărani, meșteșugarii sau alte categorii sociale trebuiau să fie mobilizați să-i înfrunte pe unguri, sași, șvabi etc. adepți ai guvernului, față în față, tot așa cum aleșii lor urmau să-i combată pe miniștrii și parlamentarii maghiari din Budapesta. Poporul înzestrat de la natură cu simțul realității și cu un spirit combatant și activ în lupta pentru dreptatea de orice fel a preferat o luptă directă cu adversarii ei și n-a realizat întotdeauna și

pe deplin motivele rezistenței indirecte și sofisticate susținute de elita intelectuală pasivistă¹².

Guvernanții maghiari au fost pe deplin conștienți și informați de diferendele ivite în sinul mișcării naționale a românilor din Ungaria sau în interiorul altor opoziții antidualiste susținute de slavi. Ei au încercat adeseori, și din păcate în anumite perioade au reușit, să adâncească conflictele între diferitele orientări și curente apărute în mișcările politice ale nemaghiarilor din Ungaria. Din fericire, asemenea manevre n-au avut șanse de perspectivă, deoarece scopurile politice fundamentale urmărite de nemaghiari au fost comune, au estompat diferendele, au înlăturat incertitudinile și slăbiciunile interne, fortificând eforturile și îndreptându-le în momentele-cheie ale istoriei împotriva regimului.

În 1869 Șaguna cu activiștii s-au solidarizat practic cu pasiviștii la Conferința de la Miercurea. Mitropolitul ortodox a dat consemnul partizanilor săi să voteze boicotul parlamentar împotriva regimului, care a nesocotit atît rezistențele activiste ale deputaților români din Dieta din Cluj, exprimate prin votul separat din decembrie 1865, sau ale celor din Dieta de încoronare de la Pesta, de mare ecou intern și internațional, din anii 1867—1868, cit și pe cele de același calibru în acca epocă organizate de pasiviști prin Memorandumul din 1866 și Pronunciamentul din 1868. Aceste acțiuni și acte politice concrete, indiferent că au provenit din sursă pasivistă sau activistă, s-au bazat pe programul național comun al românilor ardeleni, care a corespuns acelor ani de început ai dualismului, doar eă au diferit tacticile sau metodele de luptă în sensul că unii au acționat din interior, alții din afara forurilor legislative.

Numai că adoptarea acestor tactici diferite a stîrnit conflicte violente între pasiviști și activiști, încriminări și acuzații reciproce de trădare, susținute din păcate în presă atît de virulent, încît au reușit să sperie și să mîhnească la un moment dat și poporul. Acesta a fost disperat că marii lui șefi naționali, la care ținea în mod egal, au început să se certe între ei exact cînd regimul dualist a șters drepturile politice legale achiziționate de națiune în anii 1863—1865. Liderii calmi, obiectivi, înzestrați cu spirit politic lucid și realist din ambele tabere le-au atras atenția celor subiectivi, sanguinici, înclinați spre polemici și certuri personale, dornici ca ei și numai ei să fie urmați și ascultați în interiorul mișcării sau convinși că doar uzînd de ideile și metodele lor vor ajunge români să nu-și confunde adversarii politici. Era bine să nu se sfîșie activiștii și pasiviștii români între ei, deoarece toți au fost învinși de ungurii dualiști cărora le-au căzut în mod egal victime.

În urma acestor mentalități politice pe cit de benefice, pe atît de realiste, dar rare din păcate, s-a reușit totuși încropirea unor acțiuni comune în apărarea programului comun ardelenesc. În fond, negarea din interior prin adresă dietală separată a competenței Dietei de la Cluj, cu majoritatea maghiară contrafăcută, de a se pronunța în pri-

¹² Idem, *Mișcarea antidualistă...*, cap. V *Conferința de la Alba Iulia din 1872 și criza temporară a mișcării politice românești pînă la 1879. Ultima perioadă a vieții și activității lui Ilie Măcelariu*, cu subcapitolele *Dezideratul Congresului sau a Adunării Generale, Ilie Măcelariu și alți frunțași la conferințele electorale din 1872 și atitudinea lor față de alternativa tactică; Atitudinea lui Ilie Măcelariu față de revendicarea Congresului; Tratatulele româno-maghiare și consecințele lor îndepărtate asupra mișcării naționale*.

vința reglementării uniunii, exprimată pe baza existenței legale a autonomiei Transilvaniei stipulate în acte fundamentale de stat, a valabilității și validității legilor din 1863—1864 sancționate de Monarh, formularea revendicării juste și democratice a convocării unei noi Diete cu majoritate românească, capabilă să reflecte în forul legislativ spectrul etnic real, care să se pronunțe ca factor contractual obligatoriu în legătură cu orice nouă reglementare de stat, susținute de activiști în 1865, au fost repetate de pasiviști în 1866.

Astfel, în Memorandum lor, înaintat Monarhului, care nu mai avea controlul treburilor interne de dincoace de Leitha, s-a făcut apel la justetea votului minorității române activiste din anul precedent și s-a cerut respectarea aceluiași revendicări politice majore. Activistul Ilie Măcelariu a apărut în Guberniul Transilvaniei Memorandum pasivist din 1866 și în mod strălucit Pronunciamentul din 1868, tot pasivist, în Parlamentul de la Pesta, pledoaria sa fiind tot un act de condamnare publică, exprimat însă direct la adresa regimului dualist. El a afirmat public și vehement negarea deschisă a valabilității legilor de uniune maghiare din 1848, interpretată de Consiliul de Miniștri ca un atac împotriva integrității statului. Deputatul activist a fost destituit din postul de consilier gubernial iar canonicii de la Blaj, deși anchetați de procurorul maghiar de stat, au beneficiat de suspendarea cercetării judecătorești, tot așa cum lui Măcelariu i s-a acceptat plata pensiei pentru anii prestați în serviciul statului.

În fond, chiar și George Barițiu și Ioan Rațiu au inițiat în 1868, mai mult sau mai puțin în secret, contacte și acțiuni ce urmau a fi susținute de deputații români ardeleni în Dieta de încoronare de la Pesta, în vederea susținerii autonomiei Transilvaniei și a realizărilor din 1863—1864. Ei au simțit că Memorandum lor din 1866 n-a avut nici un efect concret și benefic asupra situației politice românești. Răspunsul cel mai adecvat l-a dat interpelarea antidualistă a deputatului activist Măcelariu care a răspuns și a corespons acestor cerințe și speranțe pasiviste. În general se poate spune că în jurul lui Măcelariu s-au concentrat manifestații de simpatie ale pasiviștilor sau activiștilor, fie în presă, fie public în anumite orașe (Cluj, Sibiu, 1867—1868). În plus, la proiectul privitor la reglementarea uniunii, care dorea să treacă problema și în competența unei Diete democratice a Transilvaniei, pentru a opera o egalitate politică între români și unguri și o reglementare reciproc avantajoasă a raporturilor de stat, pe baza negării uniunii și a menținerii autonomiei, s-au raliat nu numai deputații români ardeleni, cu mici excepții, dar și cei slavi sau români din Banat, Crișana, Maramureș, Partium, deși aceștia din urmă au criticat și au respins sever tactica română pasivistă din Ardeal. Mai mult, unii lideri pasiviști au bănuțit că pînă și redactarea generală și ultimă a Memorandumului din 1866 s-a făcut în surdină, la Cluj, de consilierul gubernial și deputatul Miercurii în Parlamentul din Pesta, Ilie Măcelariu.

Aceste realități au dovedit că nu era înțelept ca în acțiunea concretă să urmezi principiul exclusivist, creator de neajunsuri și nepuțințe „ori, ori“, adică să lupți numai pe o cale. Era preferabil și înțelept în anumite faze să adopți tactica „și-și“, deci să iei ce este bun din ambele surse sau resurse de rezistență română, deoarece acțiunile

comune erau de mai mare efect și ecou în lupta generală antidualistă. De aceea, cei cu mintea limpede, oameni calculați și calmi, la început puțini din păcate, au avut totuși curajul, de a înfrunta propria opinie națională și de a înfiera deschis pe pasiviștii exclusiviști, dătători de ton în mișcarea din acele faze, care au susținut frenetic că cine nu era pasivist nu era român, că activiștii ardeleni intrați în Parlamentul de la Pesta au fost trădători, și-au omorât „tații“ și alte asemenea exagerări de care au profitat din plin presa și propaganda maghiară, pentru a ironiza și a slăbi mișcarea românească.

În fond, pînă și moderații Ioan Pușcariu, Alexandru Bohățel, Matei Pop Grideanul, care s-au detașat de grupul activist radical concentrat în jurul lui Măcelariu, au optat pentru un statut al Transilvaniei asemănător cu cel al Croației, parafat la 1868 în Nagodba, care ar fi permis funcționarea pe mai departe, pe baza legilor din 1863—1864, a unui parlament și administrații locale de stat autonome. Se oferea în schimb recunoașterea unor afaceri comune ale Transilvaniei cu Ungaria, trimiterea unor deputați ardeleni în Parlamentul de la Budapesta sau în comisiile mixte ungaro-austriece. Acest statut ar fi oferit — în condițiile de atunci — cu mult mai mult decît proiectul guvernamental de lege al „reglementării“ uniunii care a anulat autonomia Transilvaniei și a transformat-o în parte integrantă a Ungariei. Este deci clar că nici măcar moderații n-au fost trădători, iar de activiștii radicali nici nu putea fi vorba.

Activistul Ilie Măcelariu l-a apărât în presă, la 1867, pe pasivistul Ioan Rațiu, atacat tot acolo de activiști. Gestul a fost plin de demnitate în multitudinea de certuri publice survenite în acei ani, mai ales că amîndoi au luptat cu arma în mînă împotriva centralismului maghiar de stat, ca tribuni în 1848—1849, au fost aleși membri ai Comitetului Național Permanent din 1861, delegați oficiali ai națiunii, împuterniciți să trateze tot atunci în numele ei revendicările politice cu oamenii de stat din Viena și cu monarhul. Tot ei au acționat alături pe baza acelorași idei și sentimente în anii 1863—1865 în Dietele de la Sibiu și Cluj. În concluzie n-a fost cazul ca cei doi eminenti și distinși lideri politici să-și arunce invective numai fiindcă unul a intrat, iar altul a refuzat să intre în Parlamentul de la Budapesta în anii 1865—1868. Cea mai bună dovadă că cele două tactici au servit în acei ani cauza națională, că erau compatibile cu principiile, ideile și revendicările ei de atunci, a fost tocmai alegerea fostului activist Ilie Măcelariu ca președinte al Partidului Național Român (pasivist) în 1869.

Trebuie însă să subliniem clar că apariția celor două tactici în sinul mișcării a fost obiectivă și necesară și tot așa a fost și manifestarea publică, sinceră și loială a pledoariilor pentru adoptarea, promovarea și practicarea uneia sau alteia dintre ele. Chiar dacă ambele au servit cauza, două săbii n-au putut încăpea în aceeași teacă, iar una oricum, în perspectiva timpului, a servit-o mai concret, mai eficient și mai corect, ceea ce a dus în mod fatal la înlocuirea celeilalte. Deci polemicele publice sau private în privința rezolvării alternativei tactice au fost în ultimă instanță benigne, cu toate exacerbarile survenite pe parcurs și datorate elementelor extremiste, care au împins tactica înaintea principiilor de bază ale mișcării. Deși a fost clar că acestea au putut fi apărate în și

din afara parlamentelor, în Austro-Ungaria și România sau în afara lor, deci în Europa și lumea largă, prin orice mijloace și de către toți partizanii sinceri ai luptei pentru devenirea politică și națională românească.

Astfel, încă din primii ani ai dualismului s-au înregistrat propuneri și tatonări pentru realizarea concomitentă a unor acțiuni comune și anume s-a preconizat în anii 1869—1871 ca liderii români pasiviști să compună un Memorand, să-l ducă la Viena, în timp ce deputații activiști din Parlamentul de la Budapesta trebuiau să inițieze acolo o campanie pentru revitalizarea autonomiei Transilvaniei și a legislației din 1863—1864. Acțiunea a fost bine gândită, deoarece a propus realizarea unui efort dublu, cu efect tot dublu în rezistența politică, dar din cauze interne și externe obiective a fost amînată pentru ca unele componente ale ei să fie reluate și aplicate în deceniile următoare¹³.

Activiștii și realiștii, dirijați de Șaguna, s-au solidarizat în privința adoptării boicotului parlamentar susținut de pasiviști doar pentru perioada actului parlamentar 1869—1872, în timp ce ultimii au interpretat „concluzele” de la Miercurea ca veșnice și obligatorii pentru toată mișcarea națională din fostul Mare Principat al Transilvaniei (Ardeal). De asemenea, pînă în 1871—1872, liderii activiști din Banat, Crișana, Maramureș, Partium au sprijinit fără rezerve pasivismul absolut al fraților ardeleni, au înfierat și ei ca „trădători” pe activiștii de aici. Unii dintre ei, realizînd evoluția rapidă a lucrurilor și interpretînd exact unele structuri de fond ale spectrului național social-economic, nu numai că au abandonat sprijinirea pasivismului, dar au început să-l critice și să-l ironizeze public. Astfel cei concentrați în jurul ziarului „Albina” au atras atenția asupra unor realități fundamentale insurmontabile de care partizanii pasivismului absolut n-au ținut seama îndeajuns și mai ales nu doresc să țină seama nici în acei ani sau în cei ce vor veni. Ei au dovedit că poporul român din Marele Principat al Transilvaniei n-avea cum să practice eficient această tactică pentru a obține drepturi politice concrete pe seama ei și prin ea, pentru simplul motiv că n-avea o nobile puternică ca ungurii și nici o burghezie care să se compare cu cea cehă.

Acești comentatori politici au ironizat pasivismul „de șagă și de glumă” practicat de liderii ardeleni, care „nu mai sperie pe nimeni și mai ales pe unguri în nici un caz”. Ei și-au manifestat nemulțumirea că pasiviștii, deși au promis că dacă vor fi ultrapasivi față de alegerile și lucrările Parlamentului din Budapesta, vor fi deosebit de activi și de practici în alegerile și dezbaterile adunărilor administrației locale de stat, nu s-au ținut deloc de cuvînt, n-au acționat eficient și la timp în congregațiile comitatense, adunări scăunale, magistratele orășenești etc., unde interesele românești au fost nesocotite cu atît mai ușor de cei de la putere. Cu alte cuvinte, liderii pasiviști nu numai că nu și-au respectat cuvîntul din 1869, prin care s-au angajat că pasivismul român nu este și nu va fi „ca țiganul ipohondru ce s-a întins la pămînt vîlcărîndu-se neîncetat că moare”, dar în multe cazuri prin rezultatele inactivității au ajuns la situația tristă de a acționa și de a arăta, vrînd-nevrînd, exact așa. Chiar unii gînditori din interiorul lumii pasiviste au consta-

¹³ Idem, *Antecedentele... și Mișcarea antidualistă...*

tat cu regret că pasivismul a pătruns și în adunările administrației locale de stat, că promisiunile vechi nu s-au ținut și s-a extins indiferentismul și nelucrarea; astfel că s-a abandonat și apărarea unor interese zonale în privința alegerii funcționarilor, a numirii magistraților sau în combaterea abuzurilor suferite de românii din comitate și scaune (Nicolae Gaetanu). În aceste sfere de acțiune au existat însă și pasiviști mai activi, dar și adepți ai activismului, care au făcut parte împreună din Cluburile române ale congregațiilor comitatense, adunărilor scăunale, magistraturilor opidane, și au luptat pentru apărarea intereselor românilor în administrația locală de stat.

Unii lideri politici pasiviști au realizat că pentru popor a fost destul de greu să înțeleagă de ce șefii lor naționali îi îndemneau să stea acasă în timpul alegerilor parlamentare și îi mobilizau să participe la cele pentru adunările locale. Ei au intuit că poporul trebuie educat în alegeri ritmic, că era necesar să fie ferit de propagande și influențe străine și de aceea au propus în anii 1871—1872 părăsirea pasivismului absolut și adoptarea pasivismului relativ. Acesta a presupus și a propus ca soluție rezonabilă, realistă și modernă pentru acei ani, ca românii să participe și la alegerile parlamentare organizate în Ardeal, dar aleșii lor să nu intre în Parlamentul de la Budapesta (Ioan Rațiu, Gavril Manu). Propuneri constructive în acest sens au venit și din partea unor lideri din părțile vestice (Alexandru Roman, Iosif Hodoș), care i-au îndemnat în corespondențe private, dar și publice, pe românii ardeleni să părăsească tactica pasivismului absolut în favoarea celui relativ. Participarea concomitentă a românilor ardeleni, bănățeni, crișeni și maramureșeni la alegerile parlamentare, organizate din patru în patru ani, ar fi cimentat mai rapid eforturile și relațiile comune, cunoașterea reciprocă a forțelor și rezultatelor și ar fi asigurat o educație politică eficientă și prin ea o evoluție mai puțin tumultuoasă și sinuoasă a rezolvării alternativei tactice sau a celei gramatice a mișcării naționale.

În mai 1872 activiștii au hotărât la Sibiu ca alegătorii români să participe la alegeri, iar conduita deputaților față de parlament să fie decisă de forul național condus și compus după tipicul Comitetului Permanent din 1861 de cei doi mitropoliți, for care n-a fost dizolvat niciodată, așa cum s-a întâmplat cu Comitetul Central de la Miercurea în 1869. Activiștii au sperat că sub influența lui Șaguna forul național reactivat va decide participarea deputaților aleși la dezbaterile parlamentului, alianța lor cu deputații români din părțile vestice și cu cei slavi, conjugarea eforturilor tuturor în luptele politice antidualiste și chiar folosirea Parlamentului din Budapesta ca o trambulină-ecou pentru cunoașterea de către jurnalistica și opinia publică europeană a suferințelor nemaghiarilor din Ungaria.

Pasiviștii, unii din spirit realist, alții presați de criticile publice noi și neprevăzute îndreptate împotriva lor, au aderat la ideea participării la alegerile parlamentare. Dar ei au refuzat propunerea activistă ca forul condus de mitropoliți să decidă atitudinea deputaților aleși față de Parlament, deoarece s-au temut că acesta va decide intrarea lor în Parlament și deci pasivismul relativ ar fi fost devansat în favoarea activismului parlamentar. Ei au susținut că o nouă Conferință Națională — la

care sperau să obțină și să dețină majoritatea — urma să se pronunțe în legătură cu ținuta aleșilor națiunii față de Parlament (deci boicot).

În aceste condiții, pasiviștii au convocat în preajma și la începutul alegerilor o conferință națională la Alba Iulia, la care au venit cca. 200 de lideri. Inițial s-a ținut o conferință prealabilă de 30—40 de lideri, în timpul căreia s-a ales o comisie de 16, însărcinată să propună soluții concrete de acțiune Adunării, ce urma să decidă prin vot formulele obligatorii pentru mișcarea națională. Procedura reglementară era ca în cadrul Comisiei de studiu să se voteze propunerile și doar acelea care au întrunit majoritatea opțiunilor membrilor să fie înaintate spre dezbateri și votare Adunării. Barițiu a propus Comisiei de 16 să adopte propunerea ca Adunarea să decidă în sensul că românii urmau să aleagă deputați care să boicoteze Parlamentul din Budapesta. Propunerea a venit pînă la un anumit punct în întâmpinarea apelului activist lansat în luna mai la Sibiu, care a cerut ca alegătorii români să aleagă. Dar la Alba Iulia pasiviștii relativi puneau o piedică serioasă posibilității ca cei aleși să intre în Parlament. În cadrul Comisiei, Dumitru Răuciu a fost de acord cu referatul citit de Barițiu, dar a propus amendamentul ca ținuta celor ce vor fi aleși să rămână în competența Adunării de la Alba Iulia, ceea ce nu a exclus posibilitatea imediată ca aceasta în după-masa aceleiași zile să voteze și soluția intrării deputaților în Parlament.

Dumitru Răuciu a insistat foarte mult asupra necesității adoptării unor principii și soluții concrete de acțiune unitare pentru toți românii din Ungaria, fie ei ardeleni, bănățeni, crișeni sau maramureșeni. Deosemena, avocatul român, om cu gândire modernă și europeană, a subliniat clar că autonomismul ardelenesc, diplomele vechi, sancțiunile pragmatice prăfuite de vreme, nu mai corespundeau timpurilor moderne, care puneau accent pe viață, pe cei vii și necesitățile lor curente, nu pe cele din trecut, pe democrația care să țină seama de cei mulți și asupriți, pe federalismul etnic larg și cuprinzător. În timpul dezbaterilor Comisiei de studiu, Ioan Micu Moldovan a venit cu propunerea respectării tacticii de la Miercurea, deci cu pasivismul absolut, dar ea a fost respinsă cu o majoritate de 9 voturi contra 7. În discuția Comisiei a rămas deci raportul și propunerea lui Barițiu, cu amendamentul lui Răuciu. Răuciu a renunțat la amendamentul ca Adunarea să decidă imediat atitudinea deputaților aleși față de Parlament, pentru a liniști și a risipi angoasa pasiviștilor relativi sau activi, timorați că aceasta ar putea vota imediat, în după-amiaza zilei de 27 iunie, activitatea parlamentară și astfel ei ar fi excluși de la conducerea mișcării sau ar fi nevoiți să se adapteze noii linii. Dumitru Răuciu a promovat ideea ca după alegeri o altă Conferință Națională, care putea fi cea aprobată deja de guvern, să decidă atitudinea deputaților aleși, ceea ce ar fi dat o șansă de câștig pasiviștilor relativi, dacă ei ar fi obținut acolo majoritatea. Atitudinea și propunerea lui a fost deosebit de abilă și de înțeleaptă, întrucât era menită ca, odată aplicată și hotărîită ca obligatorie pentru toți românii din Ungaria, să corespundă unor deziderate fundamentale ale mișcării, legate de înlăturarea unor acțiuni generale comune, fortificarea spiritelor, crearea unor reacții și deprinderi de opoziție electorală și parlamentară antidualistă, abilitarea poporului la manifestările concrete ale democrației europene de atunci.

Procedura corectă și regulamentară, ce a asigurat funcționarea mecanismului Conferințelor Naționale, ar fi impus ca doar propunerea lui Barițiu, cu noul amendament al lui Răcuci, care a întrunit 9 voturi din cele 16 ale Comisiei de studiu, să fie înaintată spre dezbateră și decizie. Dar potrivit bănuielilor unor comentatori contemporani — adepții bătrâni, sau, mai bine zis, îmbătrâniți înainte de vreme în mentalități, gînduri și reacții la realitățile vieții noi, fluide și în continuă modificare și mișcare — ai pasivismului absolut și relativ, au încălcat procedura regulamentară. Ei s-au înțeles pe ascuns cu I. M. Moldovan să-și prezinte și el în plenul Adunării propunerea privind menținerea pasivismului absolut ca soluție de rezervă și de salvare a tacticilor lor de luptă politică. Unii lideri de ambele orientări pasiviste s-au temut nu numai de eventualitatea ca Adunarea să decidă în 27 iunie activitatea parlamentară, dar și de posibilitatea ca la proximus Congres, dorit și obținut de Șaguna, să se întîmple același lucru.

Totuși pasiviștii realiști au sperat că Adunarea va vota tactica pasivismului relativ dorită și de o puternică aripă a conducerii naționale românești din Banat, Crișana, Maramureș, pe seama fraților ardeleni. Cu toate acestea, când s-a trecut la vot în plenul Adunării, voturile cele mai numeroase au fost obținute de pasivismul absolut, fapt ce a creat regrete, confuzii și nedumeriri în rîndul celor ce au dorit reînnoirea mișcării și modernizarea metodelor de activitate politică. După publicarea rezultatului Conferinței de la Alba Iulia, opinia publică românească din Transilvania istorică (Ardeal) a fost dezorientată și îndrumată în sensuri opuse de șefii naționali. Unii i-au îndemnat pe alegători să aleagă deputați în speranța că aceștia vor intra în Parlament (cazul Petru Nemeș la Cluj), alții să aleagă deputați care boicotează Parlamentul, iar în ultima clipă a apărut indicația ca lumea să stea acasă și să nu aleagă deloc.

Necazul a fost că Adunarea de la Alba Iulia a fost tardivă, s-a ținut cînd în unele locuri alegerile au început, așa că acolo alegătorii români au fost practic întorși de la jumătatea drumului și demobilizați. Peste această confuzie s-au suprapus două elemente, și anume, diferendele între cerințele insistente ale unor cluburi române din comitate și scaune, ca toate problemele mișcării naționale să fie discutate în Congresul programat pe august și aprobat deja de guvern. Aceste deziderate moderne și îndreptățite s-au situat în antinomie cu blocajul ajuns de notorietate publică efectuat de marii lideri pasiviști (excepție Măcelariu) față de această cerință, pe motiv că se „trata“ problema națională cu guvernul maghiar. În aceste condiții n-a fost inexplicabil faptul că mișcarea națională a românilor din Ardeal a arătat destul de „jalnic“, a fost plină de „bîjbîieli“ și confuzii. Unele documente au consemnat chiar faptul că „ungurii și sașii rîdeau de români de se țineau de burtă“ și se bucurau din plin de „neputințele“ și greșelile lor, ca și de faptul că marii lor lideri naționali au fost păcăliți de ministrul-președinte Lónyay. Acesta a reușit chiar prin mîini și minți române să prevină ținerea unei adunări generale „valahe“ ce nu le-ar fi făcut deloc plăcere și n-ar fi fost liniștitoare pentru pacea spiritelor lor.

Disensiunile interromânești au fost agravate și de interpretările diferite ale competențelor Conferințelor din mai și iunie de a se pronunța

sau nu în numele națiunii. La Conferința activistă au participat puțini lideri, la cea pasivistă mai puțini de 200 și tocmai din acest motiv unii comentatori politici de bun simț au considerat că nici unii, nici alții nu puteau pretinde că reprezintă într-adevăr națiunea sau că pot elabora în numele ei decizii obligatorii pentru toți. Din acest motiv, ei au considerat foarte utilă ținerea Congresului sau Adunării generale din august, la care să participe un număr triplu sau și mai bine, pînă la 1000 de lideri, și doar hotărârile adoptate de acest for să fie interpretate obligatorii pentru toți românii din Marele Principat al Transilvaniei. S-a atras atenția asupra împrejurării că acel Congres era nu numai dorit, pe plan ideal, dar și posibil și de domeniul concretului pe plan real. Aprobarea pentru ținerea lui era deja elaborată și anunțată în scris, deci s-ar putea ca o asemenea ocazie să nu se mai repete niciodată în regimul dualist.

Oricum liderii realiști au fost profund afectați de felul confuz în care s-a prezentat atunci mișcarea națională, au fost amărîți de ironiile maghiare și săsești la adresa ei și au ajuns la concluzia că oricare român bun și cinstit trebuia să se rușineze de felul cum s-a desfășurat tardiva și penibila Conferință din iunie. Întrucîtva Conferința a reușit să diminueze unele efecte negative în sensul că pe baza principiului solidarității care a pretins minorității să se supună hotărîrilor majorității s-a reușit blocarea în ultima clipă în multe locuri a participării românilor în alegeri. Dar, în altele, ele începuseră și alegătorii români s-au blocat unii pe alții, deoarece unii au votat pentru candidați de deputați pasiviști relativi sau activi, alții, pentru pasiviști absoluți sau activiști, ceea ce a dus la anihilarea reușitei în alegeri a unui număr mai însemnat de deputați români de orice culoare.

Marele filoromân, francezul Emile Picot, personalitate avizată la ceea ce a însemnat realmente democratismul electoral și parlamentar european, a fost și el îndurerat de confuziile și slăbiciunile manifestate în sinul mișcării naționale a românilor ardeleni. El a regretat sincer că liderii pasivismului s-au lăsat păcăliți de Lónyay sau că a fost blocat atît de utilul Congres din august 1872. Picot a realizat că generația conducătorilor politici vîrstnici a rămas în fondul ei naivă în fața noilor realități, n-a fost disciplinată, a fost pătimașă și s-a lăsat antrenată de pasiuni sau interese marginale. Dar distinsul istoric și publicist francez, comentator obiectiv, a realizat diferențele dintre mentalitățile occidentale și orientale europene, a văzut că mai era nevoie de timp pînă la îmbinarea lor armonioasă în structurile intime și în dimensiunile reale ale democratismului general. În consecință Picot a realizat că aceste greutăți și confuzii au fost inerente începutului românesc în materie de constituționalism și de procedură publică și deschisă în luptele politice. Tocmai de aceea Emile Picot n-a disperat, a intuit că într-un viitor nu prea îndepărtat, românii se vor disciplina, vor realiza progrese pe drumul adoptării procedeeleor democratice deschise și moderne de acțiune, ale ideilor și principiilor parlamentarismului european. Ei își vor crea o nouă generație de lideri care să corespundă și să se încadreze paradigmeleor lui.

Singurul lucru care l-a uimit totuși pe francez, dar l-a și mîhnit, a fost cum de liderii mișcării n-au înțeles și n-au aplicat pe deplin pasivismul relativ, care ar fi avut avantaje multiple și anume: ar fi asigu-

rat unitatea de acțiune electorală și parlamentară a tuturor românilor din Ungaria, ar fi cimentat și întărit și mai mult legăturile dintre popor și lideri în Transilvania, iar deputaților aleși aici, ca și acțiunilor lor antidualiste, le-ar fi conferit o pondere și greutate și mai mare tocmai fiindcă și-au primit mandatele în virtutea constituției maghiare. Cu alte cuvinte, acești deputați ar fi fost capabili ca din patru în patru ani, fie că nu intrau în Parlament, fie că intrau, să protesteze contra regimului și pe urmă să părăsească imediat forul legislativ al guvernanților, să efectueze acțiuni antidualiste de anvergură. Acestea ar fi fost mai numeroase și mai ritmice decât cele inițiate de la distanță de rezistența pasivistă, mută și îndepărtată. Deosebirea fundamentală dintre Picot și ungurii guvernamentali a fost că el a regretat confuziile ce s-au răsfrânt asupra țăranilor români, care au primit trei indicații de la liderii lor în privința alegerilor din 1872. El a fost mîhnit în general de bijbielile ivite în sinul mișcării naționale românești, pe când ungurii s-au bucurat, au cules avantajele momentane și au ironizat în anumite faze lupta politică antidualistă a românilor din Transilvania¹⁴.

Dar în urma unui proces continuu de modernizare a mișcării naționale, de integrare a ideilor și metodelor ei în europeism, toate aceste neajunsuri au fost încet, dar sigur, depășite. Revoluția ideologică, tactică și programatică a partidului a înmormîntat pasivismul absolut și, odată cu el, orice umbră de separatism ardelenesc. Mișcarea a afirmat unitatea și indivizibilitatea politică a tuturor românilor din Ungaria la nivel programatic și i-a integrat metodele de acțiune la nivelul celor asemănătoare din Europa. Ideile din 1905 s-au regăsit în aplicarea corectă a principiului autodeterminării naționale din 1918. Toate acțiunile românești de atunci s-au bazat pe democratismul pentru cei mulți și asupriți, pe caracterul electoral, parlamentar și plebiscitar al forurilor naționale alese și abilitate să se pronunțe în numele întregului popor român în legătură cu apartenența și structurile lui de stat. Activismul a avut un rol deosebit în educarea, pregătirea și abilitarea românilor din Transilvania de a se integra în democrația europeană, de a lucra în și cu spiritul principiilor și metodele ei la 1918, strîns atașați și făcînd corp comun cu conducătorii lor naționali.*

D. SUCIU

¹⁴ Idem, *Mișcarea antidualistă...*

* Partea a doua a studiului o publicăm în vol. următor al anuarului nostru.